

*SÜDOSTEUROPA – Zeitschrift für Gegenwartforschung, Heft 10, 42.
Jahrgang, 1993., München, str. 70.*

Časopis *Südosteuropa*, koji izlazi u Münchenu kao mjesečnik, posvećen je političkim, kulturnim i privrednim problemima jugoistočne Europe. Stoga u ovom časopisu možemo pronaći i članke koji se odnose i na Hrvatsku i na Bosnu i Hercegovinu. U broju 10. ovog časopisa za 1993. godinu nalaze se članci koji govore o problematici nastanka nacionalnih država na području jugoistočne Europe, kao i o političkoj ulozi pravoslavnih crkava na ovim prostorima. Edgar Hösch autor je članka »Nastanak nacionalne države u jugoistočnoj Europi«, u kojem je iznio svoj model nastanka nacionalnih država na području europskog jugoistoka. Na početku članka Hösch je utvrdio kako je baš u jugoistočnoj Europi došlo do raspadanja Metternichova sustava Svete Alijanse, koji su inače zdušno podržali kršćanski vladari Europe na Bečkom kongresu. Štoviše, njegovo je mišljenje kako su se narodi jugoistočne Europe izborili za slobodu od islamskog sustava vlasti još prije nego se u prvom svjetskom ratu raspao sustav mnogonacionalnih velikih imperija. Kao prvu zemlju koja se izborila za slobodu od turske vlasti autor ističe Grčku, ali napominje da je grčkoj borbi za slobodu jako pripomoglo europsko javno mišljenje koje je vršilo pritiske na svoje vlade u cilju pomoći Grčkoj, što nije bio slučaj u beogradskom pašaluku tijekom srpskih ustanaka.

U drugoj etapi stvaranja država, oko polovice XIX. stoljeća, Hösch primjećuje kako su interesi velikih sila u istočnom pitanju onemogućili radikalne zahtjeve pojedinih balkanskih naroda. On smatra da na priznanje srpske, crnogorske i rumunjske države na Berlinskom kongresu 1878. godine ne treba gledati kao na neodgodiv cilj zapadnih sila, već kao nužno zlo, koje je trebalo spriječiti ruske ambicije na Balkanu i osigurati daljnje reformiranje Turskog carstva.

Što se tiče načina na koji su nastale države na području jugoistočne Europe, Hösch ga naziva »secesionističkim tipom« nastajanja moderne države, jer su, po njegovu mišljenju, te države nastale separacijom iz postojećih velikih carstava. On navodi kako se separacije mogu lako usporediti s iredentističkim zahtjevima, na primjer, kao kod Grka i njihovih zahtjeva prema maloazijskim teritorijima, ali je nejasna njegova misao kako se i u jugoslavizmu spajaju »separatističke i iredentističke želje«. Odlučujući utjecaj europske politike na nastanak modernih balkanskih država Hösch vidi u oblikovanju ustava novih država te dinastičkoj politici. Novi su vladari bili stranci, koji nisu poznavali jezik ni tradiciju zemlje na čije su prijestolje dolazili, s iznimkom Srbije, koju su karakterizirale dinastičke borbe Obrenovića i Karađorđevića, dok je u Crnoj Gori autoritet Pravoslavne crkve omogućivao stabilno rješavanje nasljeđivanja vlasti. No, Hösch napominje da ne namjerava umanjiti aktivno sudjelovanje balkanskih naroda u borbi za slobodu time što je istaknuo i interese zapadnih sila na ovom prostoru. Njegovo je mišljenje da treba tražiti unutrašnje društvene preduvjete i stremjenja koja su vodila borbi za oslobođenje, ali se ne može osporiti i uloga velikih sila kao pomagača u stvaranju uvjeta za ustanke.

Autor navodi rasprostranjenu predodžbu u jugoistočnoj Europi da se narodi sami mogu izboriti za državu usprkos svim zaprekama, samo uz pomoć vlastitih snaga. To rezoniranje temelji se na pretpostavci postojanja jedinstvene jezične nacije kao nosioca djelovanja, koja je svjesna porijekla i povijesti. No Hösch navodi kako je na području jugoistočne Europe primjetljiva razlika između stvaranja države i stvaranja nacije. Na jugoistočnom području Europe nikad nije postignuta sukladnost nacije i države, a po autoru među južnim Slavenima jezik nije nikad dao poticaje za izgrađivanje novog identiteta, već samovoljno i slučajno normiranje jezika.

Nadalje, autor primjećuje da idejne osnove borbe za oslobođenje nisu nastajale u etničkim centrima pojedinih balkanskih naroda, već u dijaspori. Beč je najbolji primjer za ovu tvrdnju, jer su u njemu školovani većinom svi nacionalni prosvjetitelji kod Hrvata, Srba i Bugara. Hösch ocjenjuje kako u početku borbe za oslobođenje kod balkanskih naroda

nisu bile predviđene nacionalne države u današnjem smislu, već su se zagovornici nacionalnog buđenja usmjeravali idealima humanosti prosvjetiteljstva i idejom slobode iz francuske revolucije. Duboki uzroci koji su izazvali napuštanje ovih prvih ideja mogu se, po autoru, naći u modernizacijskim krizama, koje su pogodile balkanske narode uslijed prekinutog raspadanja tradicionalnih društvenih struktura i seljačkog načina života, kao i u borbama oko baštine *bolesnika s Bosporu*. Završavajući članak, autor se osvrnuo na sadašnju situaciju na našem području, koje on još naziva bivšom Jugoslavijom, i naglasio da bi povjesničari trebali izbjeći opasnost da postanu nacionalni ideolozi, koji jednostranom interpretacijom prošlosti daju argumente dnevno-političkim sukobljavanjima i time, naročito u etnički miješanim područjima, zajednički život čine nepodnošljivim.

Wolf Oschlies je u članku naslovljenom »O političkoj ulozi pravoslavnih crkava na Balkanu« pozornost posvetio političkoj djelatnosti pravoslavnih crkava u prošlosti i sadašnjosti. Ističući kako je u stoljećima doseljavanja pokrštavanje Slavenima donijelo priznavanje njihovih država te utjecalo na razvoj slavenske pismenosti, autor je kao tri obilježja koja određuju politički značaj pravoslavnih crkava istaknuo ortodoksnost, autokefalnost i nacionalno-kulturno djelovanje. Po njemu su slavenski narodi sačuvali svoj identitet u Turskom carstvu samo zahvaljujući djelovanju pravoslavnih crkava. Oschlies drži kako su tijekom 19. stoljeća pravoslavne crkve imale nacionalno-konstitutivnu ulogu, a ta se uloga crkve ponavlja danas na primjeru Crnogorske pravoslavne crkve, koja je 1993. izabrala svoga novog mitropolita Antonija Abramovića. Izbor novoga crkvenog poglavara motiviran je agresivnom srbizacijom Crne Gore, koja se najintenzivnije provodi preko Srpske pravoslavne crkve. Srpska je pak strana optužila Vatikan da podržava autokefalne crkve u Crnoj Gori i Makedoniji kako bi oslabio srpski utjecaj na Balkanu i ojačao svoj.

Što se tiče agresivnog rata koji je počela Srbija, Oschlies odbija mišljenje da je to vjerski rat. U ratnim situacijama on otkriva slabe strane svih pravoslavnih crkava, a to je prvenstveno njihova uska identifikacija s državom, nacijom i etničkom zajednicom.

Poistovjećivanje crkve s etničkim identitetom izaziva poistovjećivanje s državnom politikom. Oschlies napominje da se Srpska pravoslavna crkva distancirala od Miloševića, ali je podlegla pritisku za nacionalnu solidarnost, te je naglo povećala svoj utjecaj na Srbe u inozemstvu. Ti se Srbi indoktriniraju preko svoje Crkve, i to u pravcu koji želi Miloševićev režim. Općenito govoreći, Oschlies primjećuje kako su pravoslavne crkve sklone po prirodi cezaropapističkom ustroju crkve i države. To se jasno vidi u njihovu odnosu prema režimima komunističkog sustava, na primjer, Staljinovom ili režimima u Rumunjskoj i Bugarskoj, a poznato je da su se ti režimi koristili crkvama na manipulirajući način, dajući im povlastice, ali utječući na unutrašnje crkvene prilike. Takav odnos crkvenih vlasti prema komunističkim režimima izazivao je nezadovoljstvo mnogih vjernika. Oschlies drži da se posljedice ovakvog odnosa represivnih komunističkih sustava i crkava ne mogu predvidjeti, ali se primjećuje da su te crkve zapale u duhovni provincijalizam, a javljaju se unutrašnji sukobi oko vlasništva crkvene imovine te želje za reformiranjem dosadašnjeg stanja.

Općenito govoreći, autor članka drži kako su se i Katolička i Srpska pravoslavna crkva previše približile politici vladajućih stranaka. Po njemu je jedino još Makedonska pravoslavna crkva poštedena utjecaja dnevne politike na njezino djelovanje u narodu, ali on postavlja pitanje kako će se takovo stanje održati s obzirom na crkvene sukobe između Srpske pravoslavne crkve i Makedonske pravoslavne crkve, koja je 1967. proglasila autokefalnost, ali nije još priznata od »sestrinske« pravoslavne crkve, jer i Srbi i Grci iznose tezu kako je Makedonska pravoslavna crkva »izum« Tita. U zaključku Oschlies navodi misao kako će crkve u mirnijim vremenima morati odgovoriti na mnoga pitanja koja će im vjernici postaviti o njihovim postupcima tijekom ratnih događaja na jugoistoku Europe.

Članak Sabine Riedel pod naslovom »Bugarska: renesansa starih atomskih programa« govori o problemu izgradnje nuklearnih pogona u Bugarskoj. Autorica je navela činjenicu kako je Bugarska, zbog nedostatnih izvora energije, još u vrijeme Todoru Živkova, namjeravala pokrenuti ambiciozni plan izgradnje nuklearnih pogona kako bi dobila potrebne količine energije. Međutim, pokazalo se da je tehnološka razina sigurnosti

atomske elektrane Kozloduj na Dunavu tako niska, da su se europske zemlje zabrinule da bi se mogla dogoditi nesreća identična onoj u Černobilju 1986. godine. Stoga je Europska unija poslala hitnu pomoć Bugarskoj kako bi otklonila postojeće nedostatke na elektrani Kozloduj i pojačala njezinu sigurnost. Autorica je istaknula da unatoč navedenim problemima bugarske vlasti ne odustaju od postavljenog programa izgradnje nuklearnih izvora energije, već da su u pripremi početni radovi za izgradnju još jedne nuklearne elektrane. Što se tiče protesta lokalnog stanovništva koje živi na širem području oko mjesta podizanja buduće nuklearne elektrane, odgovor je vlasti bio da je izgradnja novog izvora energije od nacionalne važnosti za zemlju, te da se država ne treba obazirati na lokalne proteste.

Osim navedenih članaka, časopis *Südosteuroopa* donosi u svom dodatku pod naslovom »Dokumentation« četiri intervjua: prvi intervju je s ravnateljem sporne elektrane Kozloduj, Kozmom Kozmanovim, drugi s Adrianom Severinom, članom Demokratske stranke iz Rumunjske, treći je s Virgilom Constantinescuom, voditeljem Odjela za europsku sigurnost i integraciju rumunjskog Ministarstva vanjskih poslova, a četvrti s Mirceaom Pascu, državnim sekretarom rumunjskog Ministarstva obrane. Ako izuzmemo spomenute intervjue, možemo reći da su članci u ovom broju *Südosteuroopa* izrazito zanimljivi za povjesničare u Republici Hrvatskoj jer dotiču mnoga njima intrigantna pitanja, a svojim sadržajem mogu potaknuti interes i drugih istraživača srodnih znanosti.

Zlatko Kudelić